

PSYCHOLOGIE AGRESE A MORÁLKY
(PSY741 kombinované studium)
(syllabus)

Fakulta sociálních studií MU
2006

PSYCHOLOGIE AGRESE A MORÁLKY

Charakteristika kurzu

Kurz seznamuje studenty s tématy, která se objevují v psychologických výzkumech agrese s cílem porozumět roli agrese v životě člověka. Důraz je kladen na vědomou komponentu agrese a její spojitost s morálkou při respektování biologické dispozice a případného vlivu nevědomých impulsů. Studenti získají informace o vědeckém přístupu ke studiu agrese, měli by umět kriticky a nezjednodušujícím způsobem analyzovat či reflektovat agresivní projevy člověka.

Garant kurzu a vyučující: Prof. PhDr. Ivo Čermák, CSc. (cermak@psu.cas.cz)

Osnova

1. Význam agrese v životě člověka, vymezení agrese.
2. Biologické předpoklady agrese
3. Agrese a emoce
4. Kognice, sociální učení a agrese
5. Agrese a morálka
6. Náchyllost k agresi
7. Jedinec ve skupině a agrese
8. Vliv médií na agresi
9. Sexuální násilí. Agrese a pornografie
10. Agrese jako kriminální problém
11. Agrese a kultura
12. Zvládání agrese

Časové rozvržení kurzu

- 1. konzultace** (téma 1. – 4.)
2. konzultace (téma 5. – 8.)
3. konzultace (téma 9. – 12.)

Stanovení rozsahu studia a požadavky na ukončení kurzu

Požadavky k zápočtu

Seminární práce na zvolené téma. Student-studentka si vybere jedno z doporučených témat nebo předloží vlastní návrh. Z práce by mělo být patrné **samostatné** promyšlení tématu.

Forma: esej

Rozsah práce: 3-5 stran.

Termín odevzdání: na třetí konzultaci

Možná témata seminární práce

- Agrese a terorismus – analýza agresivního jednání teroristy
- Jak poznám agresora ještě před tím, než se začne chovat agresivně?
- Jak může únava a bolest ovlivnit agresi?
- Nudící se jedinec a agrese
- Přispívají instituce (např. škola, byrokratické aparáty, armáda, policie) k posilování agrese? Případně variace na toto téma: Agresivní jedinec jako reprezentant instituce – interakce dispozice a postupné změny v důsledku prostředí.
- Souvisejí strach, úzkost a deprese s agresi?
- Myšlenkový pokus: srovnání agresivně se chovajícího jedince ve středověku a člověka dnešního.
- Proč se některé primitivní kmeny chovají neagresivně? Lze v tom spatřovat naději pro kontrolu agrese v dnešní civilizaci nebo jde o kontextuálně podmíněné neagresivní chování nepřenositelné do jiných podmínek?
- Proč ideologie mohou ovlivnit agresi lidí?
- Lze identifikovat různé verze agrese podle společenských segmentů (např. agrese

bezdomovce, agrese skin-heads, agrese rómská, agrese bílé většiny, agrese prostitutky, agrese tělesně handicapovaného jedince, agrese úředníka, učitele, lékaře, duchovního, podnikatele.....volný výběr skupin podle zvoleného kriteriá: pokus o zachycení odlišností, charakteristických znaků odlišujících jednotlivé skupiny (nikoli charakteristiky společné).

- Připustíme-li, že platí tvrzení, že násilí plodí další násilí, můžeme pak vůbec očekávat, že lze agresi účinně zvládat, když součástí každého společenského systému je legitimní násilí?
- Chudoba a násilí
- Násilí ve fantazii a reálná agrese
- Mohou si oběti agrese za svoje neštěstí?
- Existuje ospravedlnitelná agrese?
- Je agrese mužů vůči ženám nevyhnutelnou součástí jejich vztahu?
- Analýza konkrétního agresivní činu: z perspektivy pozorovatele, agresora, oběti
- Jazyk a agrese
- Jak si člověk jako autor vlastních činů konstruuje agresi?
- Agrese jako kulturní drama
- Svědomí, sebeúcta, a agrese
- Ve zvoleném díle autora krásné literatury z 19. nebo 20 století najít popis agresivního chování, charakteristiku agresora, umělecké zachycení motivů agresivního chování atd. Ve stručném komentáři psychologicky postihnout autorovo pojetí agrese či agresivity – např. v čem vidí zdroje agresivního chování, jakému znaku agrese věnuje největší pozornost, zda lze odhadnout autorovu distanci či porozumění atd. V úvodu seminární práce uveďte klíčovou sekvenci i s odkazem na pramen.

Harmonogram studia

Každý týden prostudovat literaturu k jednomu tématu (problémovému okruhu). Celkový počet stran k prostudování základního zdroje: 185 stran

Problémové okruhy

1. Význam agrese v životě člověka, vymezení agrese

Druhy agrese (instrumentální, hostilní, přímá, nepřímá, verbální, fyzická, symbolická, predátorská, atd.). Související pojmy (násilí, hostilita, donucení, hněv, zlostný afekt, hostilita, násilí, agresivita, krutost, destruktivita, benigní a maligní agrese, asertivita, pseudoagrese). Vědomé a nevědomé v agresivním chování. Přístupy ke studiu agrese. Pracovní definice agrese.

Základní text

- Čermák, I. (1998). *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta. 9-14 (6 stran)

Doplňková četba

- Čermák, I.(1995). *Princip specifčnosti při studiu agrese*. Československá psychologie, 39, č.2, 117-126.
- Čermák, I. (1999). *Frustrace z pojmu agrese nebo metodologická skepse?* Československá psychologie, 3, 275-279.
- Fromm, E. (1997). *Anatomie lidské destruktivity*. Praha: Lidové noviny.(výklady agrese: s.14-95, 430-465)
- Fromm, E. (1997). *Anatomie lidské destruktivity*. Praha: Lidové noviny.(související pojmy: s.189-210, 221-284, zajímavé jsou i Frommovy analýzy Stalina a Hitlera na následujících stranách)
- Nakonečný, M. (1970). *Agresivní chování*. Československá psychologie, č. 1, s.1 - 16.
- Vymětal, J. (1990). *Altruistické a agresivní jednání*. Československá psychologie, č. 5, s.435 - 439.

- Říčan, P. (1999). *Frustrace z pojmu agrese*. Československá psychologie, 2, 180-183.
- Thomä, H. - Kächele, H. (1993). *Psychoanalytická praxe, 1. Teorie*. Hradec Králové: Mach. (kapitola 4.4.2. *Agrese a destrukce - odvrácená strana mytologie pudu*, s. 111-120.)

2. Biologické předpoklady agrese

Heredita. Chromozomální poruchy. Hormony. Neurofyziologické mechanismy, mozek a agrese. Neurotransmitery. Moyerův model fyziologie agrese. Vliv běžných drog na agresi.

Základní text

- Čermák, I. (1998). *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta. 15-28 (14 stran)

Doplňková četba

- Fromm, E. (1997). *Anatomie lidské destruktivity*. Praha: Lidové noviny. (s.111-136 – zde však chybí nové poznatky)
- Koukolík, F. (1997). *O vztahu lidského mozku a chování*. (Strukturální a funkční podklady některých neuropsychiatrických poruch). Praha: Karolinum. (s. 182-188)
- Drvota, S. (197). *Od zvířete k člověku*. Praha: Panorama, s. 148-187
- Wilson, E.O. (1993). *O lidské přirozenosti*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, str. 98-118.

3. Agrese a emoce

Nabuzení. Agrese a frustrace. Nabuzení jako zdroj agrese v souvislosti s každodenním stresem. Frustrace a negativní afekt. Transfer excitace a emoce hněvu. Omezení výkladu agrese pomocí přenosu excitace. Hněv jako expresivně motorická reakce. Hněv, smutek a deprese. Hněv jako sociální konstrukce. Primitivní hněv. Psychotický hněv. Model afektivní agrese.

Základní text

- Čermák, I. (1998). *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta. 29-46 (18 stran)

Doplňková četba

- Wurmser, L. (1994). *Agrese, trauma a vnitřní konflikt*. Československá psychologie, č. 3., s.249-256.

4. Kognice, sociální učení a agrese

Kognitivní scénáře. Intelktové kompetence. Fantazie. Přisouzení motivu jednání a následná agrese. Porozumění ubližujícímu jednání: atribuce záměru, atribuce motivu, atribuce předvídatelnosti, úsudky o morálních či kulturou schvalovaných normách. Frustrace a útok. Záměr agresora. Informace a agrese. Interpretace negativního afektu. Rozhodovací strategie a agrese. Agrese naučená pozorováním a přímou zkušeností. Vývoj agrese.

Základní text

- Čermák, I. (1998). *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta. 47-56 (10 stran)
- Čermák, I. (1998). *Dětská agrese*. Brno: Nakladatelství CERM (22 stran)

Doplňková četba

- Englander, E.K. (1997). *Understanding violence*. Mahwah, NJ: LEA Publishers, 61-76 (16 stran)

5. Agrese a morálka

Morální usuzování a agrese. Hodnoty a agrese. Hněv jako výraz mravní zralosti. Morální vyvázanost. Morální ospravedlnění. Eufemistické označování. Výhodné srovnávání. Přenesení odpovědnosti. Rozptýlení odpovědnosti. Nevšímavost k důsledkům. Dehumanizace. Přisuzování viny.

Základní text

- Čermák, I. (1998). *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta. 57-68 (12 stran)

Doplňková četba

- Čermák, I., Valach, M. (1991). *Etická dimenze agresivního jednání*. Československá psychologie, č. 5, s.414 - 418.

- Janoušek, J. (1992). *Sociálně kognitivní teorie Alberta Bandury*. Československá psychologie, č. 5, 385-398
- Vymětal, J. (1990). *Altruistické a agresivní jednání*. Československá psychologie, č. 5, s.435 - 439.

6. Náchylnost k agresi

Emocionálně reaktivní typ násilníka. Instrumentální typ násilníka. Násilníci nadměrně kontrolující svoje agresivní impulzy. Lidé mající potěšení z krutosti. Psychopatická osobnost. Deskriptivní typologie agresorů. Hostilní atribuční chyba. Osobnost typu A. Místo kontroly. Vztah k pohlaví a věku.

Základní text

- Čermák, I. (1998). *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta. 69-80 (12 stran)

Doplňková četba

- Čermák, I.(1995). *Princip specifčnosti při studiu agrese*. Československá psychologie, 39, č.2, 117-126.
- Čermák, I. (1995). *Osobnostní přístup k agresi*. Československá psychologie, 39, č.3, 219-228.

7. Jedinec ve skupině a agrese

Dav. Kritika skupinové mysli. Změna norem v davu. Deindividuace a agrese. Interakční výklad skupinové agrese. Agrese sportovních diváků. Výklad skupinové agrese jako reakce na frustraci. Mezirasová agrese.

Základní text

- Čermák, I. (1998). *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta. 81-89 (9 stran)

Doplňková četba

- Říčan, P (1995). *Agresivita a šikana mezi dětmi*. (Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí). Praha: Portál.
- Říčan, P (1993). *Šikanování jako psychologický problém*. Československá psychologie 37, č.3, 208-217.

8. Vliv médií na agresi

Různé výklady přenosu agrese z média na jedince: observační učení a agrese, snížení kontroly, sociální srovnávání, identifikace s agresorem, realismus pozorovaného násilí, oživení scénáře násilí, „nabití“ agresivních asociací, normativní hodnocení násilí, symbolická katarze, vedlejší efekt sledovaného násilí, arousal navozený médii a agrese, návyk na pozorovanou agresi, agresivita a preference médií. Experimenty v přirozených podmínkách. Longitudinální studie pozorovaného násilí. Masmedia a agrese v přirozených podmínkách. Virtuální realita a agrese. Vliv násilí v televizi na agresivní chování: Pochybnosti či přesvědčivé důkazy?

Základní text

- Čermák, I. (1998). *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta. 90-105 (16 stran)

Doplňková četba

- Centerwall, B.S. (1992). *Televize a násilí*. JAMA, s.30-34.

9. Sexuální násilí. Agrese a pornografie

Rozdíly v pojetí sexu u mužů a žen. Sexuální motivace. Sexuální násilí a moc. Preference fyzického násilí. Atraktivita oběti. Sexuální násilí vůči známé ženě. Sexuální scénáře. Chybná komunikace o ženském sexuálním zájmu. Kulturou ovlivněné mýty o sexuálním násilí. Feministický přístup k sexuálnímu násilí. Typologie sexuálních násilníků. Mýtus znásilnění: Narušení inhibičního filtru agrese. Pravděpodobnost znásilnění. Hedonická hypotéza. Vliv pornografie na psychosexuální vývoj.

Základní text

- Čermák, I. (1998). *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta. 110-122 (23 stran)

- Čermák, I. (1998). *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta. 106-109 (4 strany)

Doplňková četba

- Bentovim, A. (1998). *Týrání a sexuální zneužívání v rodinách*. Praha: Grada

10. Agrese jako kriminální problém

Rizikové skupiny. Subkultury násilí. Příležitost. Zablokovaná příležitost. Násilí jako svépomoc. Formální kontrola. Neformální kontrola. Vnitřní kontrola. Psychologické profily násilníků. Psychika mnohonásobného vraha. Slídění.

Základní text

- Čermák, I. (1998). *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta. 123-136 (14 stran)

Doplňková četba

- Renfrew, J.W. (1997). *Aggression and its causes. A Biopsychosocial Approach*. New York, Oxford: Oxford University Press (chap.10. Delinquency in minors), 171-183 (13 stran).

11. Agrese a kultura

Osudový trojúhelník násilí. Mýtus hrdiny. Autorita. Média.

Základní text

- Čermák, I. (1998). *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta. 137-146 (10 stran)

Doplňková četba

- Eislerová, R. (1995). *Číše a meč, agrese a láska*. (aneb žena a muž v průběhu staletí). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Freud, S.(1990). *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon - viz rejstřík: heslo agrese

12. Zvládání agrese

Trest: anticipace trestu, skutečný trest. Katarze. Expozice neagresivnímu modelu. Kognitivní techniky kontroly agrese. Navození inkompatibilních odpovědí. Trénink v sociálních dovednostech. Společenské prostředky tlumící agresi.

Základní text

- Čermák, I. (1998). *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta. 147-161 (15 stran)

Doplňková četba

- Novák, T., Capponi, V.(1996). *Sám proti agresi*. Praha: Grada.
- Goldmanová, J. (1996). *Jak si nenechat ublížit*. Praha: Portál.

Literatura

Základní literatura

- Čermák, I. (1998). *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta.
- Fromm, E. (1997). *Anatomie lidské destruktivity*. Praha: Lidové noviny.

Vybraná literatura k dalšímu studiu:

- Arendtová, H.(1995). *O násilí*. Praha: Oikoymeneh.
- Bentovim, A. (1998). *Týrání a sexuální zneužívání v rodinách*. Praha: Grada
- Centerwall, B.S. (1992). *Televize a násilí*. JAMA, s.30-34.
- Čermák, I.(1995). *Princip specifčnosti při studiu agrese*. Československá psychologie, 39, č.2, 117-126.
- Čermák, I. (1995). *Osobnostní přístup k agresi*. Československá psychologie, 39, č.3, 219-228.
- Čermák, I. (1998). *Dětská agrese*. Brno: Nakladatelství CERM.
- Čermák, I. (1999). *Frustrace z pojmu agrese nebo metodologická skepse?* Československá psychologie, 3, 275-279.
- Drvota, S. (197). *Od zvířete k člověku*. Praha: Panorama, s. 148-187

- Eislerová, R. (1995). *Číše a meč, agrese a láska*. (aneb žena a muž v průběhu staletí). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Freud, S.(1990). *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon - viz rejstřík: heslo agrese
- Koukolík, F.(1997). *O vztahu lidského mozku a chování*. (Strukturální a funkční podklady některých neuropsychiatrických poruch). Praha: Karolinum. (s. 182-188)
- Goldmanová, J. (1996). *Jak si nenechat ublížit*. Praha: Portál.
- Janoušek, J. (1992). *Sociálně kognitivní teorie Alberta Bandury*. Československá psychologie, č. 5, 385-398
- Lorenz, K. (1992) . *Takzvané zlo*. Praha: Mladá fronta.
- Nakonečný, M. (1970). *Agresivní chování*. Československá psychologie, č. 1, s.1 - 16.
- Příhoda, P.(1989). *Systematická psychotraumatizace ve skupině* (Sociální funkce šikanování). Spektrum psychoterapie, 4, č.3, 6-14.
- Novák, T., Capponi, V.(1996). *Sám proti agresi*. Praha: Grada.
- Říčan, P (1995). *Agresivita a šikana mezi dětmi*. (Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí). Praha: Portál.
- Říčan, P (1993). *Šikanování jako psychologický problém*. Československá psychologie 37, č.3, 208-217.
- Říčan, P. (1999). *Frustrace z pojmu agrese*. Československá psychologie, 2, 180-183.
- Thomä, H. - Kächele, H. (1993). *Psychoanalytická praxe, 1.Theorie*. Hradec Králové: Mach. (kapitola 4.4.2. *Agrese a destrukce - odvrácená strana mytologie pudu*, s. 111-120.)
- Vymětal, J. (1990). *Altruistické a agresivní jednání*. Československá psychologie, č. 5, s.435 - 439.
- Wilson, E.O. (1993). *O lidské přirozenosti*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, str. 98-118.
- Wurmser, L. (1994) . *Agrese, trauma a vnitřní konflikt*. Československá psychologie, Praha, č. 3., s.249-256.

Některé české dostupné publikace zabývající se morálkou z psychologického hlediska.

Knižní publikace:

- Fromm, E.: Všechny jeho práce, které byly dosud přeloženy do češtiny se k morální dimenzi člověka vyslovují.
- Gilliganová, C. (2001). *Jiným hlasem*. Praha: Portál
- Heidebrink, H. (1997). *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál.
- Kotásková, J.(1987). *Socializace a morální vývoj dítěte*. Praha: Academia.
- Tyrlík, M. (2004). *Morální jednání*. Brno: Masarykova Univerzita

Také v následujících knihách lze najít řadu psychologicky relevantních úvah:

- Etzioni, A.(1995). *Morální dimenze ekonomiky*. Praha: Victoria Publishing.
- Luknič, A.S.(1994). *Štvrtý rozmer podnikania - etika*. Bratislava: Slovak Academic Press.

Časopisecké publikace:

- Čermák, I., Valach, M. (1991). *Etická dimenze agresivního jednání*. Československá psychologie, č. 5, s.414 - 418.
- Čermák, I.(1991). *Dva psychologické přístupy k morálce*, Čs. psychologie, 35,3, 233.242.
- Kotásková, J.(1979). *Morální usuzování dětí mladšího školního věku*. Československá psychologie, 23, 4. 264- 277.
- Kotásková, J.(1973). *Výzkum procesu interiorizace morálních standardů v dětství*. Československá psychologie, 17, 5, 439-445.
- Švancarová, L.-Švancara, J.(1974). *Mravní hodnocení jedenáctiletých dětí*. Psychológia a patopsychológia detí, 5., 415-426.
- Říčan, P., Brichcín, P. (2002). *Dobro, zlo a lidský vztah v jungovské perspektivě*. Psychologie dnes, 1, 16-17